

Paweł Gut

Urząd Radcy Podatkowego w Choszcznie dla miast powiatów tylnych Nowej Marchii

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 10, 123-133

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Paweł Gut
Szczecin

Urząd Rady Podatkowego w Choszcznie dla miast powiatów tylnych Nowej Marchii

Przemiany ustroju absolutnej monarchii pruskiej w XVII i XVIII wieku obejmowały przede wszystkim administrację. Ona zapewnić miała bowiem nie tylko utrzymanie dla armii, ale również jedność państwa, składającego się z mozaiki terytoriów o różnym ustroju. Od czasów Wielkiego Elektora, twórcy zrębów monarchii absolutnej, zmiany ustrojowe zachodzące w poszczególnych prowincjach kraju dotyczyły ograniczenia wpływów stanów, likwidacji samorządu stanów, zwłaszcza miast oraz ujednoczenia zarządu administracyjnego i podporządkowania go władzy centralnej w Berlinie¹. W przypadku miast już elektor Fryderyk Wilhelm podjął stanowcze kroki zmierzające do podporządkowania ich państwu. Ostatecznie proces ten zakończył się w okresie panowania króla Fryderyka Wilhelma I. Jednym z instrumentów nadzorujących życie społeczne, gospodarcze, a także administrację w miastach stał się urząd radców podatkowych (Steuererräte), rozpowszechniony w XVIII wieku we wszystkich prowincjach monarchii Hohenzollernów².

¹ *Deutsche Verwaltungsgeschichte*, hrsg. von K.G.A. J e s e r i c h, H. P o h l, G. Ch. U n r u h, Stuttgart 1983, Bd. I, s. 878–941; S. S a l m o n o w i c z, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, wyd. II, Warszawa 1998, s. 58–59, 146–215; ostatnio: B. W a c h o w i a k przy współpracy A. K a m i ń s k i e g o, *Dzieje Brandenburgii-Prus. Na progu czasów nowożytnych (1500–1701)*, Poznań 2001 (jest to tom I: *Historii Prus. Narodziny – Mocarstwo – Obumieranie*, red. B. Wachowiak), s. 397–443.

² Pełny obraz reform miejskich w II połowie XVII wieku i I połowie XVIII wieku przedstawił: G. S c h m o l l e r, *Das Städtewesen unter Friedrich Wilhelm I*, Zeitschrift für preußischen Geschichte und Landeskunde, Jg. 8 (1871), s. 521–569, Jg. 10 (1873), s. 300–333, 537–589; Jg. 11 (1874), s. 513–582, Jg. 12 (1875), s. 353–400, 425–462; też: O Hintze, *Einleitende Darstellung der Behördenorganisation und allgemeinen Verwaltung in Preussen beim Regierungseintritt Friedrichs II.*, w: Acta Borussica, Behördeorganisation (dalej AB), Sechster Band, Erste Hälfte, Berlin, 1901, s. 239, 248–254.

Geneza radców podatkowych sięga czasów Elektora Wielkiego, który dla kontroli działalności miejskich poborców akcyzy w Marchii Brandenburskiej w instrukcji z 28 marca 1680 roku nakazał im przed oddaniem rachunków władcy przekazywać je do kontroli specjalnemu urzędnikowi. W tym celu też 28 października 1681 roku powołano dwóch specjalnych komisarzy (Kommissar), pomiędzy których podzielono miasta brandenburskie³. Ich działalność usankcjonowana została w brandenburskiej ordynacji podatkowej z 1684 roku, a także w kolejnych zarządzeniach wydawanych dla poszczególnych prowincji⁴. Komisarze podatkowi (Steuerkommissar) mieli – obok komisarzy wojennych (Kriegskommissar), których pozostawiono również na czas pokoju jako urzędników kontrolnych dla miast – nie tylko nadzorować kwestie podatkowe, ale również zajmować się innymi sprawami miejskimi dla ich dobra. Ordynacja z 1684 roku zezwalała im kontrolować magistraty w sprawach prawa miejskiego i cechów⁵. W Magdeburgu natomiast otrzymali prawo ingerencji w sprawy taks miejskich, a także w administrację policyjną i gospodarczą magistratu⁶. Według instrukcji dla komisarza podatkowego prowincji pomorskiej z 1703 roku miał on za zadanie coroczną wizytację wszystkich miast, kontrolę poboru akcyzy i karanie w przypadku nieprawidłowości w tym względzie, kontrolowanie rady i administracji miejskiej w sprawach podatkowych⁷.

Komisarze podatkowi stanowili urzędników podporządkowanych jedynie władcy, a byli nimi nie tylko przedstawiciele elektora. Godność tę powierzano również urzędnikom miejskim, burmistrzom czy dyrektorom

³ *Corpus Constitutionum Marchicarum oder Königl. Preuss. und Churfürstl. Brandenburgische in der Chur und Marck Brandenburg, auch incorporierten Landen publicirte und ergangene Ordnungen, Edikta, Mandata, Reskripta von zeiten Friedrich I Churfürstens zu Brandenburg, bis jetzo unter der regierung Friedrich Wilhelm Königs in Preussen ad Annum 1736. inclusive mit allergn. Bewilligung colligieret und aus Licht Gegeben von Christian Otto Mylius, Berlin-Halle 1734-1750* (dalej CCM), III, sp. 102; G. S c h m o l l e r, *Über Behördenorganisation, Amtswesen und Beamtenhum im Allgemeinen und speciell in Deutschland und Preussen bis zum Jahre 1713*, w: AB, Erster Band, Berlin 1894, s. 102.

⁴ G. S c h m o l l e r, *Das Städtewesen...* Bd. 8 (1871), s. 550-553, Bd. 11 (1874), s. 548-549.

⁵ Tamże; Issacson, *Geschichte des preussischen Beamtenhum vom Anfang des 15. Jahrhunderts bis auf die Gegenwart*, Bd. 1-3, Berlin 1882-1884, Bd. 2, s. 189; C. B o r n h a k, *Geschichte des Preussische Verwaltungsrecht*, Bd. 1-3, Berlin 1884-1886, Bd. 1, s. 419.

⁶ G. S c h m o l l e r, *Das Städtewesen...* Bd. 11 (1874), s. 548-549.

⁷ G. S c h m o l l e r, *Das Städtewesen...* Bd. 11 (1874), s. 548-549. Instrukcja ta przedstawiona przez komisję pod przewodnictwem G r u m b k o w a nie otrzymała ostatecznej akceptacji w Berlinie. Dopiero w 1714 roku Fryderyk Wilhelm I zatwierdził instrukcję dla pomorskiego komisariatu, w której uwzględniona została również pozycja komisarzy podatkowych; AB, Bd. 1, s. 656-680.

akcyzy. Z czasem jednak ci urzędnicy włączeni zostali w struktury kształtujących się wówczas komisariatów wojny (Kriegskommissariat), które powstały w każdej prowincji monarchii Hohenzollernów. Według wspomnianej instrukcji z 1703 roku komisarz podatkowy był również członkiem komisariatu z prawem głosu w kolegium urzędu⁸.

Kolejne zmiany nastąpiły w pierwszym dziesięcioleciu panowania Fryderyka Wilhelma I, który stworzył ostatecznie w latach 1713–1723 model pruskiej administracji, obowiązujący aż do początku XIX wieku. Ich podstawą w przypadku radców podatkowych była, wydana jeszcze za życia Fryderyka I, instrukcja z 6 maja 1712 roku⁹. Określała ona dokładnie zakres czynności komisarzy podatkowych. W następnych latach zostały one sprecyzowane, a sam urząd otrzymał ostateczny kształt ustrojowy wprowadzony we wszystkich prowincjach monarchii Hohenzollernów¹⁰.

Radca podatkowy był stałym zamiejscowym komisarzem kamery wojenno-skarbowej, sprawującym funkcje kontrolno-wykonawcze wobec miast będących pod jego nadzorem w sprawach policyjno (administracyjno)-skarbowych. Jednocześnie mógł być on członkiem kolegium kamery¹¹. Okręg działania radcy obejmował zwykle 6–12 miast, w którym musiał on stale zamieszkiwać i tylko za zgodą kamery mógł go opuszczać (Instruction vom 1712, § 2)¹².

Ostatecznie w latach dwudziestych XVIII wieku w Nowej Marchii działało 3 komisarzy podatkowych w Kostrzynie dla miast: Barlinka, Cedyni, Chojny, Dębna, Fürstenfelde, Gorzowa Wlkp., Kostrzyna, Lipian, Mieszkowic, Morynia, Myśliborza, Pełczyc, Trzcinańska-Zdroju, leżących w powiatach przednich (Vorderkreise) prowincji (chojeński, gorzowski, myśliborski); w Krośnie Odrzańskim dla miast: Bobrowice, Czerwieńsk, Górzycza, Krosno Odrzańskie, Lubniewice, Lubsko, Łagowo, Ośno Lubuskie, Rzepin, Słońsk, Sulechów, Sulęcín, Torzym z powiatów inkorporowanych (inkorporierte Kreise – krośnieński, sulechowski, torzymski) oraz w Dreżdenku dla miast:

⁸ AB, Bd. 1, s. 656–680; G. S c h m o l l e r, *Das Städtewesen...* Bd. 11 (1874), s. 549.

⁹ Instruction vor alle und jede Krieger und Steuercommissarien, 6. Mai 1712, MCC, III, 1, sp. 287; AB, Bd. 1, s. 201–202.

¹⁰ G. S c h m o l l e r, *Ueber Behördenorganisation...* s. 103.

¹¹ Według Bratringa wszyscy radcy podatkowi w Nowej Marchii posiadali tytuł radców kamery wojenno-skarbowej; E.W.A. Bratring, *Statistisch-topografische Beschreibung der gesammten Mark Brandenburg*, Berlin 1809, Bd. 3, s. 82; G. S c h m o l l e r, *Das Städtewesen...* Bd. 11 (1874), s. 563.

¹² Często nadzorowi radcy podatkowego podlegało więcej miast, choć w przypadku dużych ośrodków, jak Berlin czy Magdeburg, każdy z nich posiadał odrębnego urzędnika; O. H i n t z e, *Einleitende Darstellung...* s. 249.

Choszczno, Dobiegniew, Drawno, Drawsko Pomorskie, Drezdenko, Ińsko, Kalisz Pomorski, Pełczyce, Recz, Strzelce Krajeńskie, Świdwin i Złocieniec, położonych w powiatach tylnych (Hinterkreise – choszczeński, drawski, strzelecki, świdwiński). W 1756 roku siedziba radcy dla tych ostatnich ośrodków została przeniesiona do Choszczna i umieszczona wspólnie z miejscowym magistratem na ratuszu. Tam też przechowywana była registratura jego urzędu¹³.

Według instrukcji radca był zobowiązany co najmniej dwa razy w roku wizytować każde z miast, aby zapoznać się osobiście z ich stanem, a nie tylko za pomocą składanych mu okresowo sprawozdań i zestawień, ale również zapytań, które obowiązkowo przysyłać miały mu władze miejskie (§ 1)¹⁴. Nakazy składania sprawozdań i odpowiedzi na zapytania były często przypominane władzom miejskim oraz urządowi akcyzy i ceł¹⁵. Lustracje miały charakter publicznych roków, podczas których każdy z mieszkańców mógł złożyć petycję, zażalenie, skargę na administrację miejską, urzędników podatkowych, ich decyzje itd. Ponadto w okresach między wizytacjami skargi i petycje do radcy kierowane były do jego siedziby osobiście przez zainteresowanych. Wszystkie przedstawiane sprawy były – jeżeli było to możliwe – rozstrzygane bezpośrednio podczas wizytacji przez radcę podatkowego. Gdy problem wykraczał poza jego kompetencje, wpisywany był do protokołu wizytacji, a komisarz sporządzał opinię na jego temat i wraz ze sprawozdaniem przekazywał kamerze wojenno-skarbowej do rozstrzygnięcia. W przypadku gdy występował on jako przedstawiciel kamery w

¹³ E.W.A. Bratring, *Statistisch-topografische Beschreibung...* Bd. 3, s. 82, 169, 195, 222, 248; O. Hintze, *Einleitende Darstellung...* s. 375; J. Z y s n a r s k i, *Historia gorzowskich powiatów. Szkic do dziejów podziałów administracyjnych na obszarze, który w latach 1975-98 wchodził w skład woj. gorzowskiego*, Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny, nr 6/1 (1999), s. 11-58.

¹⁴ Jedną z wizytacji każdego z miast musiała się odbyć zwykle w 6 tygodni po zakończeniu roku obrachunkowego (budżetowego), gdyż wówczas radca miał obowiązek skontrolować roczny bilans budżetu miasta wraz ze wszystkimi funduszami i fundacjami publicznymi, porównać go z przesłanym mu sprawozdaniem rocznym, skontrolować roczne wpływy z podatków itd.

¹⁵ Reskrypt Fryderyka Wilhelma I z 22 października 1717 roku kategorycznie nakazywał burmistrzom odpowiadać na każde zapytanie radcy podatkowego dotyczące spraw miasta. W przypadku niewywiązania się z tego obowiązku w ciągu 8 dni burmistrzowie mieli być karani grzywnami. Podobne reskrypty wystosowała Nowomarchijska Kamera Wojenno-Skarbowa w Kostrzynie, m.in. 13 czerwca i 3 października 1746 roku czy 6 listopada 1758 roku. Ponadto wszelkie sprawy dotyczące miast musiały być kierowane do kamer za pośrednictwem radców podatkowych; Archiwum Państwowe w Szczecinie Oddział w Gorzowie Wlkp. (dalej: APG), Akta miasta Gorzowa, sygn. 186, pnohl.

sprawach sądownictwa specjalnego określonego według regulaminu resortowego z 1749 roku, m.in. o defraudację, miał prawo wyrokować w sprawach drobnych, a gdy wymagana była obecność kolegium orzekającego, to prowadził wówczas instrukcję procesu dla kamery¹⁶. Te ostanie urzędy mogły przyjmować skargi i oskarżenia tylko za pośrednictwem radców podatkowych, gdyż oni musieli przedstawić każdorazowo sprawozdanie i opinię – ekspertyzę do sprawy¹⁷. Podczas każdej wizytacji radca kontrolował kasy poboru akcyzy i ceł, kasę kamery miejskiej, konfrontując otrzymane okresowe sprawozdania ze stanem aktualnym. Wówczas też komisarz przepisowo odbierał rachunki do poborców podatków i kamery miejskiej, a także rozpatrywał zgłoszenia o defraudacji.

Wraz z kontrolą spraw finansowych radca podatkowy przeprowadzał również lustrację gospodarki komunalnej, stanu urządzeń: rowów, grobli, mostów, ulic i dróg, prowadzonych prac melioracyjnych, studni i zaopatrzenia w wodę, a także miejskich młynów, rzeźni, cegielni, owczarni, ogrodnictw, przestrzegania zasad przy wydzierżawianiu własności miejskiej. Część prerogatyw omawianego urzędu komisarza wynikała z kompetencji kierowniczych i nadzorczych szeroko pojętej administracji policyjnej, obejmującej nie tylko zagadnienia porządku publicznego, bezpieczeństwa, policji obyczajowej¹⁸, ale również administracji ogólnej (§ 34). Radca podatkowy odpowiedzialny był za wprowadzanie i wykonanie wszystkich przepisów władz prowincjonalnych i centralnych na terenie miast, a także brał udział w przygotowaniu dla poszczególnych miast projektów regulaminów ratuszowych, policyjnych, przepisów budowlanych, przeciwpożarowych, sanitarno-medycznych, polowych, o rzemiośle i handlu. Po ich zatwierdzeniu przez kamerę wojenno-skarbową i Generalne Dyrektorium wprowadzał je w życie i nadzorował ich wykonanie. Poza tym kontrolował miary i wagi (§ 23), ceny i jakość produktów spożywczych, w tym zboża, i artykułów przemysłowych, wspólnie z magistratem ustalał taksy na piwo, mięso, chleb (§ 11), wydawał zezwolenia budowlane, na wyszynk (§ 19)

¹⁶ W sprawach defraudacji zagrożonych grzywną wydawał orzeczenie samodzielnie, natomiast w poważnych sprawach sporządzał instrukcję i opinię dla kamery, która przejmowała postępowanie.

¹⁷ O. H i n t z e, *Einleitende Darstellung...* s. 249; zobacz też przypis 15.

¹⁸ Radca podatkowy miał obowiązek kontrolować życie obyczajowe mieszczan, regulować użycie produktów luksusowych i zbytkownych czy kierować osoby nadużywające alkoholu do zakładów poprawczych. Zobowiązany był on do zwalczania włóczęgostwa, kierowania osób bez pracy do domów pracy i zakładów poprawczych. Również kontrolował on działalność opieki społecznej; O. H i n t z e, *Einleitende Darstellung...* s. 252-253.

itd.¹⁹ Do zadań administracyjno-skarbowych radcy podatkowego należały także zagadnienia dotyczące kwaterunku i aprowizacji wojska w każdym z miast swojego okręgu. Pośredniczył on w kontaktach między dowództwem garnizonu a magistratem, ustalał miejsca kwaterunku, określał obowiązki miast wobec wojska, jak posługi i wysokość diet, które mieszczanie musieli wykonywać wobec kwaterowanych u nich żołnierzy (§ 29). Ponadto uczestniczył w ściganiu dezertarów, konfiskacie ich majątków i prowadzeniu rekrutacji do wojska (§ 30-31).

Jako zwierzchnik administracji miejskiej radca podatkowy nadzorował nie tylko organizację magistratu, kamery miejskiej, urzędników podatkowych, tryb ich pracy, ale też sprawował nadzór dyscyplinarny nad urzędnikami miejskimi i administracji podatkowej²⁰. W przypadku powstania wakatów w administracji miejskiej radca przedstawiał kamerze wojenno-skarbowej kandydatów na to stanowisko wraz z opinią zawodową i obyczajową. Po zatwierdzeniu nowego urzędnika na stanowisku przez władze prowincjonalne komisarz podatkowy zaprzysięgał go, odbierał od niego kaucję oraz oficjalnie wprowadzał na urząd (§ 4, 5, 9, 18, 34)²¹.

Wypełnianie wspomnianych obowiązków, zwłaszcza zapewnienie wysokich dochodów podatkowych z nadzorowanych miast, wiązało się również z gospodarczymi prerogatywami radców podatkowych (§ 12). Mieli oni za zadanie dbać o rozwój gospodarczy, tworzenie i popieranie nowych inicjatyw, w tym – zakładanie manufaktur, sprowadzanie osadników, zwłaszcza zamożnych kupców i rzemieślników do miast, umożliwianie im tworzenia własnych warsztatów (§ 27), kontrolowanie cechów, znoszenie cechowych ograniczeń produkcyjnych, organizacyjnych i cenowych. Pod szczególnym nadzorem radców znajdowało się sukiennictwo, ze względu na produkcję na potrzeby wojska – mundury – oraz zaopatrzenie rynku wewnętrznego. W celu ochrony własnego przemysłu i handlu komisarze podatkowi musieli kontrolować handel zagraniczny, aby import nie powodował konkurencji dla miejscowej produkcji, a eksport – mimo starań o

¹⁹ G. S c h m o l l e r, *Das Städtewesen...* Bd. 11 (1874), s. 550; O. Hintze, *Einleitende Darstellung...* s. 250–251.

²⁰ Radca podatkowy miał prawo również ingerować w działalność miejscowych sądów, gdy otrzymywał skargi na odmowę przyjęcia sprawy, przedłużanie postępowania procesowego, wysokość opłat, przekupstwo sędziów. Wówczas mógł w zastępstwie prowincjonalnego kolegium sądowego usunąć nieprawidłowości, a temu ostatniemu przekazać sprawozdanie o sprawie.

²¹ O. H i n t z e, *Einleitende Darstellung...* s. 250.

dodatni bilans handlowy – w przypadku produktów pierwszej potrzeby, np. zboża, nie był przyczyną braków ich na rynku wewnętrznym lub wzrostu ich cen²².

W swoich czynnościach radca podatkowy wspomagany był przez kilku urzędników pomocniczych: kalkulatora-księgowego (Kreiscalculator), posłańca-komornika (Polizei und Zollausreiter), a także inspektora lub komisarza fabrycznego (Fabriken-Inspector und Commissar), inspektora sanitarnego, budowlanego (Sanitäts-, Bau-Inspector) czy fizyka (lekarza) miejskiego i powiatowego (Stadt-, Land- und Kreisphiscus)²³. Pierwszy z nich zajmował się sprawami kancelarii i registratury, a także rachunkowymi urzędu radcy. Do jego podstawowych zadań należało sprawdzanie comiesięcznych zestawień rachunków przedstawianych przez poborców podatkowych. W tym celu musiał on każdorazowo towarzyszyć radcy podatkowemu w odbieraniu rachunków od urzędników podatkowych. Ponadto musiał znać poborców i kontrolerów, ich kwalifikacje, moralność i działalność urzędową, aby wspomagać radcę podatkowego w jego czynnościach²⁴. Kalkulatora wspomagał w późniejszym czasie pisarz (Dienstschreiber), który przejął część obowiązków biurowych²⁵.

Drugi z kolei, egzekutor-posłańiec policyjny, łączył najczęściej swój urząd z funkcją posłańca-egzekutora powiatowego (Kreisausreiter)²⁶. Chociaż urzędnik ten podlegał kamerze wojenno-skarbowej, otrzymywał od niej ogólne i szczegółowe instrukcje, to jednak bezpośrednie zadania i czynności wykonywał na polecenie radcy podatkowego, ale również innych urzędów, m.in. landratów czy magistratów. Był on urzędnikiem policyjnym, którego zadaniem była bezpośrednia kontrola przestrzegania przepisów w rolnictwie, handlu, zwłaszcza handlu zbożem, miar i wag oraz w rzemiośle i przemyśle. Ponadto posłańiec pełnił funkcje ordynansa landrata w sprawach wojskowych²⁷.

²² O. H i n t z e, *Einleitende Darstellung...* s. 251-252.

²³ S. I s s a c s o h n, *Geschichte...* Bd. III, s. 104; G. Schmoller, *Das Städtewesen...* Bd. 11 (1874), s. 552-553.

²⁴ O. H i n t z e, *Einleitende Darstellung...* s. 254.

²⁵ G. S c h m o l l e r, *Das Städtewesen...* Bd. 11 (1874), s. 552-553.

²⁶ Urząd powołany na mocy General Instruktion betreffend unterschiedene Polizeisachen, wonach sich die von dem Kriegskommissariat dependirenden Ausreuter allergehors. zu achten vom 15. September 1713, MCC, V, 1, sp. 97.

²⁷ Posłańiec był urzędnikiem powiatowym, a nie królewskim, ale w przypadku wykonywania poleceń radcy podatkowego pełnił rolę przede wszystkim egzekutora policyjnego;

Natomiast urząd inspektora fabrycznego pojawił się w związku z rozwojem manufaktur zwłaszcza tkackich za Fryderyka Wilhelma I²⁸. W 1724 roku zostały wydane przepisy regulujące status inspektorów. Ich zadaniem był techniczny nadzór nad rzemiosłem i produkcją przemysłową, głównie tekstyliów (sukno), nad wykonywaniem przepisów w tych dziedzinach, pomoc przy zatrudnianiu majstrów i czeladników. Urzędnicy ci podlegali radcom, którzy ich powoływali z grona mieszczan, często z administracji miejskiej. Jednakże na początku 1736 roku, w związku ze słabymi efektami pracy inspektorów, a zwłaszcza problemami z nadzorem radców podatkowych nad nimi, podjęta została reforma tej instytucji. Urząd inspektorów został przekształcony w komisarzy fabrycznych (Fabrikenkommissar), którzy podlegali bezpośrednio administracji prowincjonalnej i wykonywali w okręgach radców podatkowych swoje czynności związane z rozwijaniem manufaktur²⁹.

Tak ukształtowany urząd przetrwał z niewielkimi zmianami aż do połowy lat sześćdziesiątych XVIII wieku, gdy Fryderyk II, dążąc do naprawy zrujnowanych wojną siedmioletnią finansów państwa pruskiego, przystąpił do reformy podatków pośrednich: ceł, akcyzy i monopolii. Po powołaniu dla nich osobnej administracji (Regie) w 1766 roku z kompetencji radców podatkowych i ich urzędów zwierzchnich – kamer wojenno-skarbowych – wyłączono sprawy wspomnianych opłat³⁰. Wówczas też na polecenie króla z 30 kwietnia 1766 roku przystąpiono do opracowania nowych przepisów dla radców podatkowych w poszczególnych prowincjach. Dla Nowej Marchii projekt instrukcji przygotowany został 29 maja. Następnie został przekazany do Generalnego Dyrektorium, gdzie radca von Reck dokonał jego rewizji. W dniu 18 czerwca po akceptacji dyrektorium projekt przepisów został zaprezentowany królowi Fryderykowi II, który go zatwierdził i nakazał przekazać do wykonania administracji prowincjonalnej³¹.

O. H i n t z e, *Einleitende Darstellung...* s. 272-274; S. I s s a c s o h n, *Geschichte...* Bd. III, s. 105-106. Ponadto do pomocy posłańców byli powoływani wizytatorzy (Visitirer) i nadzorcy młynów (Mühlenbereuter). Do zadań tych ostatnich należała kontrola produkcji i obrotu słoju piwnego w ich mieście i najbliższej okolicy, prowadzenie dochodzeń w sprawach nielegalnej produkcji i handlu słoдем, a także udział w wykonywaniu egzekucji i kontroli miar.

²⁸ S. I s s a c s o h n, *Geschichte...* Bd. III, s. 107; G. S c h m o l l e r, *Das Städtewesen...* Bd. 11 (1874), s. 554; O. H i n t z e, *Einleitende Darstellung...* s. 254-255.

²⁹ O. H i n t z e, *Einleitende Darstellung...* s. 255.

³⁰ S. S a l m o n o w i c z, *Fryderyk II*, wyd. II, Wrocław 1985, s. 162-163; tenże, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, wyd. II, Warszawa 1998, s. 180.

³¹ Generalne Dyrektorium przekazało instrukcję dla Nowomarchijskiej Kamery Wojenno-Skarbowej w Kostrzynie 26 czerwca 1766 roku; AB, Bd. 14, s. 12, 14-16, 94. o pracach nad

Według rozkazu gabinetowego króla z 30 kwietnia 1766 roku radcy podatkowi mieli nadal troszczyć się o ekonomię miast, w tym o rozwój w nich rzemiosła i manufaktur, organizację kolonizacji wewnętrznej oraz propagowanie nowych dziedzin wytwórczości czy ochrony przed konkurencją zagraniczną. Ponadto zobowiązani zostali nadal do prowadzenia i nadzorowania administracji policyjnej, porządku publicznego itd., aby zapewnić dobrobyt i pomyślność mieszkańcom, choć w rzeczywistości działania te miały podnieść zdolność podatkową tej grupy ludności³².

W tym duchu została zredagowana nowa instrukcja. Radca podatkowy pozostał nadal zamiejscowym urzędnikiem kontrolno-wykonawczym kamery wojenno-skarbowej wobec miast, które podlegały jego nadzorowi, strzegąc z jednej strony interesu państwa – króla, a także przez działania kontrolne, administracyjne i doradcze dbając o rozwój ośrodków miejskich, ich gospodarki i dobrobytu mieszkańców (§ 1). Tak jak w poprzednim okresie był on odpowiedzialny za sprawy zaopatrzenia w żywność, kontrolę jej jakości oraz cen (§ 2, 11), nadzór policyjny, w tym budowlany, sanitarny, bezpieczeństwo publiczne, a także bezpieczeństwo pożarowe (§ 17-18) i opiekę społeczną nad mieszkańcami nadzorowanych miast (§ 14). Poza tym musiał kontrolować gospodarkę miejską i administrację dobrami miejskimi (§ 4-5). W nowych przepisach poszerzono i uszczegółowiono jego kompetencje w sprawach rzemiosła i przemysłu, a także rolnictwa; w tym ostatnim wypadku dotyczyło to hodowli morwy i jedwabników, roślin oleistych (len, konopie), a później również wykorzystania ich w przemyśle (§ 6, 12, 20). Z rozwojem rzemiosła i manufaktur wiązał się również problem prowadzenia kolonizacji wewnętrznej, pomocy dla osadników, zwłaszcza rzemieślników, majstrów manufaktur, dbanie, aby nie byli dyskryminowani przez miejscowych wytwórców (§ 11, 15).

W gestii radców podatkowych pozostały również sprawy wojskowe miast, dotyczące poboru do wojska i zapewnienia spensjonowanym żołnierzom pomocy społecznej, ale przede wszystkim zapewnienia dogodnych warunków dla utrzymania garnizonów w ośrodkach miejskich (kwatery, zaopatrzenie), a także dla oddziałów podczas ich przemarszów itp. (§ 7-10).

instrukcją zobacz też: Geheimes Staatsarchiv PK Berlin-Dahlem, HA II General Direktorium, Abt. 13 Neumark, Behörden- und Bestallungssachen, Kriegs- und Steuerräte nr 10. Tekst instrukcji opublikowany został w: P. J. G. H o f f m a n n, *Repertorium der Preussisch-Brandenburgischen Landesgesetze*, I Fortsetzung, Züllchau 1802, s. 246. Odpis jej pod nazwą dla radców Marchii Elektorskiej z 1 sierpnia 1766 roku znajduje się w aktach miasta Gorzowa (APG, Akta miasta Gorzowa, sygn. 186, pnobl.).

³² Kabinets Ordre vom 30. April 1766, AB, s. 12, 14–16.

Urząd radcy podatkowego sprawowany był z reguły przez byłych wojskowych, spensjonowanych oficerów – kwatermistrzów. W Choszcznie w drugiej połowie XVIII wieku najdłużej urząd ten wykonywał radca Michaely (1782-1808)³³. Po jego śmierci, krótko radcą był asesor kamery Kirchmann, by ostatnim radcą podatkowym dla miast powiatów tylnych Nowej Marchii został w latach 1808-1810 dyrektor kamery von Knobelsdorf³⁴.

Urząd radcy podatkowego w powyżej scharakteryzowanej strukturze i kompetencjach funkcjonował do początku XIX wieku. W latach osiemdziesiątych XVIII wieku pojawiły się postulaty dotyczące likwidacji tego urzędu i przekazania jego kompetencji starostom powiatowym (Landrat), którzy wykonywali podobne funkcje na terenach wiejskich. Postulat ten został zrealizowany na ziemiach polskich trzeciego zaboru pruskiego. W utworzonej tam w 1796 roku prowincji Prusy Nowowschodnie władze pruskie powołały tylko urząd landrata, któremu powierzono kompetencje policyjne i administracyjno-kontrolne nie tylko na obszarach wiejskich, ale również w odniesieniu do miast³⁵. Jednak w pozostałych prowincjach urząd ten przetrwał aż do czasu reform Steina-Hardenberga i został zlikwidowany po wprowadzeniu ordynacji miejskiej z 19 listopada 1808 roku. Wówczas to część kompetencji o charakterze administracyjnym i policyjnym przejęły tworzone wówczas samorządowe władze miast (magistraty), a jego funkcje kontrolne i policyjne przekazane zostały urzędowi starosty powiatowego³⁶. W Choszcznie stało się to na podstawie zarządzenia Rejencji Nowomarchijskiej w Chojnie z 18 kwietnia 1809 roku. Odtąd jedynym najwyższym urzędnikiem policyjnym na terenie powiatu ziemskiego oraz leżących w jego obrębie miast stał się starosta, a radca podatkowy został zobowiązany do przekazania mu wszystkich spraw dotąd wykonywanych, a których nie

³³ Po repertoryzacji registry urzędu z części akt utworzono dla akt urzędowych po radcy Michaely osobny tytuł nr 42; AP Szczecin, Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej: APS) – zbiór starych inwentarzy: Rep. 17 a Arnswalde, f. 1, 118-119. Również w nowym inwentarzu dla zespołu, opracowanym w 2001 roku pozostawiono spuściznę radcy Michaely jako osobną grupę rzeczową; AP Szczecin, Radca Podatkowy w Choszcznie – inwentarz.

³⁴ AP Szczecin, APS – zbiór starych inwentarzy: Rep. 17 a Arnswalde, f. 1; AP Szczecin, Radca Podatkowy w Choszcznie, sygn. 252, pnobl.

³⁵ J. Wąsicki, *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Nowowschodnie 1795-1806*, Poznań 1963, s. 178-179; I. Ch. B u s e n i u s, *Die preussische Verwaltung in Süd- und Neupreußen 1793-1806*, Heidelberg 1960, s. 207-208.

³⁶ E. M e i e r, *Die Reform der Verwaltungs-Organisation unter Stein und Hardenberg*, Leipzig 1881, s. 303-347.

otrzymały władze komunalne miast na podstawie ordynacji miejskiej³⁷. Ostatni radca podatkowy, von Knobelsdorff, wykonywał swoje obowiązki jeszcze wiosną 1810 roku, jednakże latem tego roku urząd ten już nie funkcjonował³⁸. W sierpniu 1810 roku na polecenie Rejencji Nowomarchijskiej registraturę urzędu Radcy Podatkowego w Choszcznie zinwentaryzował miejscowy burmistrz policyjny, a następnie przesłał ją wraz z repertorium do Chojny, tymczasowej siedziby władz rejencyjnych³⁹.

³⁷ Verordnung vom 18. April 1809, AP Szczecin, Radca Podatkowy w Choszcznie, sygn. 252, pnobl.

³⁸ Radca von Knobelsdorff brał jeszcze udział we wprowadzaniu ordynacji miejskiej w ośrodkach nowomarchijskich, a także przygotowaniu wyodrębnienia sądownictwa miejskiego z kompetencji magistratów; AP Szczecin, Radca Podatkowy w Choszcznie, sygn. 3-5, passim.

³⁹ AP Szczecin, APS – zbiór starych inwentarzy: Rep. 17 a Arnswalde, f. 82, 119.